

Het lidmaatschap van sociale organisaties en trouw stemgedrag

door Jaak BILLIET

Gewoon hoogleraar aan de K.U.Leuven en promotor van het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (I.S.P.O.)

1. Inleiding

In welke mate hebben de aangeslotenen bij sociale organisaties in het zgn. middenveld inspraak in het beleid van hun organisaties? Zo luidde de oorspronkelijke vraag die mij in het kader van het politologencongres over "spelen in het middenveld" werd voorgelegd. Deze brede empirische vraag, kan moeilijk beantwoord worden bij gebrek aan onderzoeksgegevens. Om die reden is het nodig de probleemstelling in te perken: de inspraak van de leden over de relatie tussen hun organisaties en politieke partijen. Niet alleen om praktische redenen maar ook omwille van de politieke realiteit is deze specificatie van de vraag zinvol. Na het tweede burgermanifest van Verhofstadt zijn oproepen verschenen voor een 'positieve' en voor een 'progressieve' frontvorming.¹ Deze denkoefeningen baseren zich op een of andere wijze op opvattingen over oude en nieuwe breuklijnen. Scenario's over de relatie tussen organisaties in het middenveld en politieke partijen zijn daarin steeds expliciet en normatief aan de orde. Voor de een moeten deze organisaties (drukkingsgroepen) zich ver uit het politieke domein terugtrekken² terwijl anderen aan deze organisaties belangrijke politieke rollen blijven toebedelen³, echter niet op dezelfde wijze zoals in het verleden.

In hoever hebben de aangeslotenen bij sociale organisaties, bijvoorbeeld bij vakbonden en mutualiteiten, hierover inspraak? Dat hierover van gedachte gewisseld wordt op diverse niveaus binnen de organisaties van de Kristelijke Arbeidersbeweging (KAB) is geweten. Daar is de relatie tussen de beweging en politieke partijen sinds een studiedag van het bestuur van het ACW op 20 januari 1994 opnieuw expliciet aan de orde gesteld.⁴ Na raadpleging van de verschillende gedingen zal een bijzonder congres zich in 1995 over die relatie kunnen uitspreken. Dat is niet nieuw voor die beweging. In 1982-1984, een periode van roomsblauwe coalities, werden (begeleide) bevragingen gehouden waarin een meerderheid zich uitsprak voor een grotere invloed van het ACW binnen de CVP. Dit standpunt werd vertolkt in de congresbesluiten van 1986 en het werd na het congres van oktober 1992 opnieuw bevestigd. Na januari is echter in reactie op de gewijzigde situatie en op stellingnames binnen de CVP een wijziging merkbaar (zie verder). Ook in de liberale wereld is de relatie tussen sociale organisatie en de 'eigen' hervormde politieke partij openlijk ter sprake gekomen. Het voorstel tot zeer grote beperking van de politieke invloed van de organisaties viel niet bij

1 G. VERHOFSTADT, *De weg naar de politieke vernieuwing*, Antwerpen-Baarn, 1992. Zie ook: J. BOUVEROUX, *De partij van de burger*, Antwerpen, 1992; J. VAN HECKE, *De slogans voorbij. Appel aan de verantwoordelijke Vlaming*, Tiel, 1994. Verschillende modellen van herverkaveling vindt men in het themanummer van *Samenleving en Politiek* van december 1994 met o.m. bijdragen van N. DE BATSELIER, M. VAN PEEL en J. GEYSELS. In een bijdrage van P. ZEEUWTS worden diverse scenario's tegen elkaar afgewogen.

alle vertegenwoordigers van de liberale sociale organisaties in goede aarde. In de socialistische wereld lijkt de hechte band van de sociale organisaties met de partij nog het minst van al ter discussie gesteld te worden. Van de zgn. nieuwe sociale bewegingen (vredesbeweging, bewegingen rond de derde wereldproblemen en de milieubeweging) is geweten dat zij zich heel gereserveerd opstellen tegenover politieke partijen, ook tegenover de qua kiezers en ideeën zeer nabije partij Agalev.⁵

2 In het eerste burgermanifest van G. VERHOFSTADT (1991) worden de drukkinggroepen en de zuilen aangewezen als hoofdschuldigen van de kloof tussen burger en politiek. In de ontwerp congresstekst "*De Burgerdemocratie*" (1993, pp. 7-8), opgesteld o.l.v. J. Gabriëls, wordt over de zuilen gesproken in termen van "belangengroepen" en de "belangrijkste stoorzenders". De zuilen worden ten onrechte aangeduid als een noodzakelijk instrument in het middenveld, tussen de burger en de overheid. Er wordt gesproken over nadelen op het economisch vlak en op politiek vlak. Als voordelen wordt gewezen op de uitwisseling van informatie, het aanbrengen van correcties en de mogelijkheid van het sociaal overleg. Concreet wordt deze afstand van de zuilen vertolkt in art. 18 van de ontwerpstatuten van het tweede VLD-Congres (Kortrijk, 27-28 maart 1993) waarin concrete maatregelen i.v.m. beperkingen van cumul van mandaten in sociale organisaties voorgesteld worden. In de ontwerpresoluties van het Congres over Burgerdemocratie (Gent, 23-24 oktober 1993) staan eveneens maatregelen i.v.m. het aantal overlegorganen, de juridische structuur en interne democratie van de belangengroepen, onverenigbaarheden van mandaten in overlegorganen en de beperking van taken van onderaanneming. Zie: *De Burgerdemocratie*, 1993, pp. 18-19. In het derde burgermanifest van G. VERHOFSTADT worden de zuilen of drukkinggroepen nog steeds de hoofdoorzaak van de Belgische ziekte genoemd maar er wordt ook gewezen op de positieve maatschappelijke functies die verenigingen in het middenveld hebben. Er is echter sprake van een "ander" (nieuw) middenveld zonder politieke macht. Zie: G. VERHOFSTADT, *Angst, afgunst en het algemeen belang*, Antwerpen-Baarn, 1994, pp. 151-155.

3 Zie: J. VAN HECKE, o.c., 1994, pp. 83-84.

4 L. MARYNISSEN berichtte hierover in *Het Volk* op 22-23 januari 1994 in de vorm van een interview met voorzitter Theo ROMBOUTS (p. 14). De besluiten van de studiedag van het ACW-bestuur werden als voorstel van het dagelijks bestuur verspreid via een nota STU/94/180c ten behoeve van een politieke studiedag op 26 maart 1994. Tegelijk werd de te volgen procedure meegedeeld (STU/94/179c) die ondertussen wel enige vertraging heeft opgelopen.

5 Over het stemgedrag of de partijvoorkeur van deelnemers aan activiteiten van de nieuwe sociale bewegingen bestaan enkele beperkte studies, o.m. J. BILLIET, G. LOOSVELDT, B. CAMBRE en J. VANCOILLIE, *In beweging brengen van solidariteit. Een sociologisch onderzoek naar 11.11.11.-comités en -medewerkers*, Leuven, 1993; E. VAN HOVE, B. KERREMANS en M. PHILIPS, *Ledenonderzoek Pax Christi Vlaanderen*, Antwerpen, UIA, 1993; F. DEVISCH, *De anti-racistische beweging in Vlaanderen*, (eindverhandeling Faculteit der Sociale Wetenschappen) Leuven, 1994. Er kan ook verwezen worden naar een reeds wat ouder onderzoek uitgevoerd op de samenkomst "Wegen naar Bevrijding" van 995 maatschappij-kritische christenen in mei 1990. Zie hiervoor J. BILLIET, *Basic Communities in Flanders: evolution, types, characteristics and significance in a pillarized context*. Paper presented at the 16th International Conference for the Sociology of Religion, Lausanne, August 30-Sept. 2, 1981. De voornaamste bevindingen zijn ook opgenomen in J. BILLIET en K. DOBBELAERE, Naar een desinstitutionalisering van de christelijke zuil? In: K. DOBBELAERE, L. VOYE, J. BILLIET en J. REMY (red.), *België en zijn goden*, 1985, p. 150-153. Over de opkomst en de ontwikkeling van de zgn. nieuwe sociale bewegingen is een studie gepubliceerd door S. WALGRAVE, *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen*, Leuven, 1994. Het aspect van de relaties tussen nieuwe sociale bewegingen en Agalev is grondig uitgewerkt in het doctoraatproefschrift van S. WALGRAVE, *Tussen loyaliteit en selectiviteit. Een sociologisch onderzoek naar de ambivalente verbouding tussen nieuwe sociale bewegingen en groene partij in Vlaanderen*, Leuven, 1995.

Over de mate waarin de 'basis' van de KAB bij de bevragingen in het begin van de jaren tachtig betrokken was is heel wat te doen geweest.⁶ In de publikaties waarover ik beschik, en die meestal uit de hoek van de Werkgroep Kongresbesluiten (WKB)⁷ afkomstig zijn wordt zowel de methode als de synthese betwist. Maar als onderzoeker kan men moeilijk op één versie steunen en ik voel mij niet geroepen om een socio-historische reconstructie van de bevragingen van een decennium geleden uit te voeren. Dit kan trouwens niet zonder diepgaand en langdurig onderzoek. Bij de liberale en socialistische bewegingen vond ik nog minder informatie over een ruime inspraak van de achterban over de relatie met politieke partijen, gegeven dat die er al geweest zou zijn. Wat de nieuwe sociale bewegingen aangaat kan het niet de bedoeling zijn hier een samenvatting te geven van het indrukwekkend werk van Walgrave⁸ dat o.m. heel wat informatie bevat over de opvattingen van aanhangers van de zgn. nieuwe sociale bewegingen over (de relatie tot) de politieke partijen. Om deze redenen is het niet aangewezen om in het kader van mijn bijdrage dit spoor verder te volgen.

Is er dan geen andere en eenvoudiger methode om zicht te krijgen op de mate waarin de leden van sociale bewegingen de door hun organisaties onderhouden band met een bevoorrechte politieke partij aanvaardden? Wordt de aanvaarding of verwerping van de door de beweging onderhouden band met een politieke partij niet regelmatig impliciet uitgedrukt in het feitelijk stemgedrag van die leden? Men mag inderdaad aannemen dat de mate waarin de achterban van de sociale organisaties de politieke keuze van de leiders aanvaardt tot uiting komt in het trouw stemgedrag van die achterban. Vanzelfsprekend levert deze *onrechtstreekse* methode om de 'inspraak' van de leden te achterhalen geen zuivere meting op van de mate waarin de achterban met de traditionele band tussen sociale organisaties en partij binnen elke politieke familie instemt. De partijtrouw kan immers door nog andere factoren beïnvloed worden, bijvoorbeeld door de gewoonte of door de voorkeur voor bepaalde kandidaten. Toch krijgen we voldoende zicht op de mate van impliciete consensus aangaande de band tussen sociale organisaties en welbepaalde politieke partijen.

De voorwaarde om deze methode te kunnen gebruiken is de beschikbaarheid over betrouwbare steekproeven waarin zowel het lidmaatschap van sommige sociale organisaties als het actueel en voorbije stemgedrag werd onderzocht. Het verkiezingsonderzoek dat na de parlementsverkiezingen van 1991 werd georganiseerd door het Interuniversitair Steunpunt Politieke Opinieonderzoek (ISPO) voldoet aan die voorwaarde. De dataset van Vlaanderen bevat informatie over het actuele en voorbije stemgedrag van 2.691 Vlaamse kiezers met bovendien o.m.

6 Zie o.m. P. WEYNS, Meninge over ACW en politiek. *De Nieuwe Maand*, 1984, nr. 3, pp. 246-253; P. WEYNS, De gedachten zijn vrij. *De Nieuwe Maand*, 1984, nr. 9, pp. 647-559; P. WEYNS, Bevraging wordt begraving. *De Nieuwe Maand*, 1984, nr. 9, pp. 661-672; Red., Een rondetafelgesprek over ACV, ACW en politiek. *Vakbond en Democratie*, 1984, nr. 9, pp. 6-12;

7 De WKB opteerde voor de oprichting van een autonome christelijke arbeiderspartij en zou volgens eigen (gewogen) berekeningen op 35% van de ACW achterban kunnen gesteund hebben. In de officiële voorstelling zou die optie bij 15% van de achterban steun gekregen hebben.

8 Zie: S. WALGRAVE, o.c. 1995.

informatie over het lidmaatschap van een mutualiteit en van een vakbond of beroepsvereniging⁹.

In deze studie zal nagegaan worden in hoeverre in 1991 de jongere en oudere generaties van aangeslotenen bij de christelijke, de socialistische en de liberale vakbonden en mutualiteiten trouw bleven kiezen voor respectievelijk de CVP, de SP en de PVV. De gegevens laten ook toe om dit bij benadering ook te bestuderen voor verschillende types van betrokkenheid bij de Kristelijke Arbeidersbeweging (KAB). Daarnaast zal ook nagegaan worden welk het netto-effect is van het lidmaatschap van vakbonden en mutualiteiten op het trouw stemgedrag. Onder netto-effect verstaan we het effect dat is uitgezuiverd voor de invloed van andere relevante factoren zoals de mate van kerkelijke betrokkenheid, de leeftijd (of generatie), de mate van verstedelijking en de actieve betrokkenheid bij verenigingen.

Alvorens deze empirische analyse aan te vangen wordt de relatie tussen het middenveld en politieke partijen echter gesitueerd binnen de huidige discussie. Hierbij wordt het klassieke model van de verzuiling ter herinnering gebracht als ook de voorwaarden waaronder dit kan of kon functioneren. Tevens wordt nagegaan welke veranderingen in ideeën over dit model gaande zijn. De empirische analyse moet in deze context gelezen worden. Dit zal gebeuren bij wijze van besluit.

1. Het zuilmodel ter discussie

De wijze waarop in het zuilmodel een politieke partij aan een netwerk van sociale organisaties in het middenveld gekoppeld is wordt door Walgrave getypeerd als *exclusief*, *duurzaam* en *formeel* (of structureel)¹⁰.

De traditionele sociale bewegingen (de christelijke, de socialistische en de liberale netwerken van sociale organisaties) hebben elk een exclusieve en langdurige formele band met één politieke partij. In de katholieke zuil is de relatie van de standen ('subzuilen') met de CVP veel complexer dan in de socialistische en de liberale netwerken van organisaties. Deze relatie wordt daar ook vaker van binnenin ter discussie gesteld. De naoorlogse CVP is in principe een deconfessionele leden- en programmapartij met een autonome organisatorische uitbouw t.o.v. de standenorganisaties (Algemeen Christelijk Werkersverbond, Boerenbond en Christelijk Middenstandsverbond). Als partij probeert de CVP de standen te overstijgen. In de praktijk is dat echter niet zo eenvoudig gebleken. De standen doen immers hun best om hun politieke 'vrienden' zoveel mogelijk te profileren en verkozen te krijgen. Zij pogen hun bevriende mandatarissen ertoe te bewegen om de standenbelangen te verdedigen binnen de CVP en in het parlement en het regeringsbeleid. De coördinatie tussen het ACW, de Boerenbond en het NCMV enerzijds en de CVP anderzijds verloopt via permanente (politieke) comités. Impliciet is er steeds een bijzonder vertrouweling van deze standen

9 De gegevens werden verzameld in het kader van het Nationaal Onderzoeksprogramma in de Sociale Wetenschappen onder het beheer van de Federale Diensten voor Wetenschappelijke, Technische en Culturele Bijzonderheden (voorheen DPWB).

10 Zie hiervoor: S. WALGRAVE, o.c., 1995, p. 201.

opgenomen in het partijbureau ¹¹. Deze duurzame band tussen sociale organisaties en partij zorgt ook voor een verzekerde aanwezigheid van de vertrouwelingen of vertegenwoordigers van de standen binnen de regering, in de politieke kabinetten en binnen de talrijke overleg- en adviesorganen ¹². Dat is ook het geval voor de socialistische wereld en het was ook zo voor de liberalen.

Onder welke *voorwaarden* kan dit model functioneren?

(1) Vooreerst dient er een gemeenschappelijk *ethisch-maatschappelijk project* te zijn dat zowel de sociale organisaties als de partij overspant. Zo'n project onderscheidt zich o.m. van zogenaamde politieke 'issues' doordat het quasi *to-taal* is, d.i. de verschillende domeinen van het leven van individuen en van de samenleving doordringt, en een model van maatschappelijke organisatie voorhoudt. Momenteel heeft men het in dit verband vaak over 'de grote verhalen' die er niet meer zouden zijn.

(2) Een tweede voorwaarde is een zekere *harmonie* tussen de door sociale organisaties voorggehouden en beleefde *waarden* enerzijds en de *belangen* van groepen en individuen anderzijds. In de bloeiperiode van de sociale bewegingen kwam dit tot uitdrukking in een harmonie tussen de individuele en collectieve promotie en emancipatie. Arbeiders die zich bijvoorbeeld ten volle ingezet hadden voor de realisatie van de waarden van hun sociale beweging verwierven tegelijk meer eigenwaarde en werden er op termijn zowel individueel als in groep beter van ¹³. Als waarden en belangen (of morele en materiële belangen) te ver uit elkaar liggen, komen er interne spanningen in de sociale beweging en dit mondt uit in een lastiger relatie van sommige segmenten van de sociale beweging met de politieke partij. Er is een niet te ontkennen spanning tussen wereldsolidariteit en de zorg voor het milieu versus economische groei; de zorg voor toekomstige generaties en actuele consumptie en welvaart, gastvrijheid en veiligheid. Met deze ethisch geladen thema's die in sommige segmenten van de sociale bewegingen leven zijn momenteel door de politieke partijen weinig stemmen te halen.

(3) Dat het politieke landschap hoofdzakelijk *ingedeeld is volgens de thema's* (de breuklijnen) waar de sociale bewegingen gedurende een lange periode rond mobiliseren is een derde voorwaarde voor het goed functioneren van het verzuiingsmodel. Als brede lagen van burgers meer aangesproken worden door thema's of strijdpunten die buiten de geïnstitutionaliseerde breuklijnen vallen dan ligt het veld open voor nieuwe partijen die moeilijk aansluiting vinden bij de gevestigde sociale bewegingen en hun politieke partijen. Dit is o.m. het geval voor thema's als zorg voor het milieu, wereldsolidariteit en de integratie van migranten.

(4) Een vierde voorwaarde is een zekere mate van *politieke passiviteit* onder de burgers in de zin dat deze niet geneigd zijn om veel politieke activiteiten te ontplooiën *buiten* de voorziene kanalen zoals verkiezingen, het beroep doen op

11 De structurele banden tussen de CVP en de christelijke zuil worden o.m. beschreven in J. BILLIET, *De complexe relaties tussen de CVP en de christelijke zuil. Kultuurleven*, 1987, nr. 5, pp. 424-434.

12 W. DEWACHTER, *Besluitvorming in politiek België*, Leuven, 1992, pp. 127-162, 234-246. Zie ook: W. DEWACHTER en E. DAS, *Politiek in België. Geprofileerde machtsverhoudingen*, Leuven, 1991.

13 De schoolstrijd van 1954 tot 1958 en de strijd van de Vlaamse Beweging kunnen eveneens gezien worden als voorbeelden van een harmonisch samengaan tussen waarden en belangen.

diensten en het deelnemen aan demonstraties die door hun organisaties opgezet worden.

(5) Een vijfde voorwaarde is dat er een voldoende mate van *verbondenheid* of identificatie ('behoren tot') is van de burgers met de sociale netwerken die zuilen genoemd worden. Het is duidelijk dat dit 'behoren tot' de voorbije decennia aan grote veranderingen onderhevig was ¹⁴.

(6) Een zesde voorwaarde, die de verdere focus van mijn bijdrage zal vormen, is het *langdurig vertrouwen* tussen de achterban, de leiders van de sociale organisaties en de politici. Dit moet tot uiting komen in een grote mate van trouw van de kiezers die tot diverse sociale netwerken (zuilen) behoren aan de politieke partij die met die sociale netwerken verbonden is. Indien de langdurige trouw van de achterban van de sociale organisaties aan de bevriende netwerkpartij substantieel afneemt en de partij mede daardoor aan invloed moet inboeten dan kan het zuilmodel onder druk komen staan. De partij kan minder geneigd zijn om de belangen van de sociale organisaties te laten doorwegen indien zij onvoldoende 'betaald' wordt in stemmen en op zoek kan gaan naar nieuwe markten. De sociale beweging van haar kant kan geneigd zijn om haar 'partijaandelen' te spreiden.

Men zou elk van deze voorwaarden kunnen onderzoeken voor de traditionele politieke families. Laten we dit even ter illustratie doen voor de niet geringste, de CVP en haar verhouding tot de Kristelijke Arbeidersbeweging (KAB). Ondanks de inschatting dat sommige van de vermelde voorwaarden niet meer voorhanden zijn blijft het ACW nog grotendeels vasthouden aan het zuilmodel. Het ACW probeert op een exclusieve wijze de politiek te beïnvloeden via de vrienden in de CVP. Hiervoor worden vier redenen aangevoerd ¹⁵. Als minst belangrijke reden geldt dat de achterban het niet zou begrijpen indien politici van meerdere partijen formeel gesteund zouden worden. De gegevens over trouw stemgedrag zullen een aanduiding geven over de mate waarin dit het geval kan zijn. Een tweede reële reden is dat de plaatselijke kandidaten niet zo opgetogen zijn met een door het ACW gesteunde concurrent in eenzelfde arrondissement. Een derde reden ligt in het vertrouwen in personen. Men neemt aan dat een aanzienlijk aantal CVP-politici nog steeds de sterkste affiniteit hebben met de projecten van de beweging. Tenslotte wordt gesteld dat de exclusieve, formele en langdurige koppeling aan één partij beleidsmatig het meest efficiënt is.

Toch is, zoals reeds gezegd, sinds januari 1994 een voorzichtige wijziging in de opstelling merkbaar. De mogelijkheid wordt overwogen om in de toekomst,

14 Zie hiervoor: J. BILLIET, *Ondanks beperkt zicht. Studies over waarden, ontzuiling en politieke veranderingen in Vlaanderen*, Brussel/Leuven, 1993, pp. 121-164.

15 Zie o.m.: TH. ROMBOUTS, *Politieke herverkaveling en de rol van het middenveld*, lezing in de reeks "uitgesproken meningen" van de gezamenlijke Agalevfracties op 12 februari 1993.

naast de *voorwaardelijke*¹⁶ bevoorrechte band met de 'vrienden' in de CVP, ook samen te werken over de partijgrenzen heen indien dit aangewezen is om de programmapunten van het ACW maximaal te realiseren. Deze opening om het zuilmodel bij te sturen komt niet alleen van de kant van de sociale beweging maar ook van de kant van de CVP zelf. Sinds het aantreden van voorzitter J. Van Hecke was regelmatig sprake over een grotere autonomie van de partij tegenover de sociale organisaties en van een opening naar de zgn. nieuwe sociale bewegingen. In "*De slogans voorbij*" wordt de onvervangbare maatschappelijke en politieke rol van het middenveld onderstreept maar wordt eveneens uitdrukkelijk verwezen naar de negatieve bijverschijnselen die daarmee kunnen samengaan¹⁷.

Zijn dit tekenen dat we stilaan naar een onverzuild model van intermediatie tussen middenveld en politiek gaan zoals dit reeds het geval is voor de zgn. nieuwe sociale bewegingen rond de problemen van vrede, wereldsolidariteit, milieu en multicultureel samenleven? Uit het onderzoek van Walgrave blijkt duidelijk

16 De tekst van het voorstel van het dagelijks bestuur m.b.t. de besluiten van de studiedag van het ACW-bestuur van 20 januari 1994 luidt op dit punt als volgt: "Naast de opdracht om ongebonden de noden, verwachtingen en belangen te vertolken van de werknemersgroep en de sociaal zwakkeren, zal het ACW voor het concreet omzetten van beleidsvoorstellen in wetten en besluiten op een gestructureerde wijze verder werken met de politici die vanuit onze visie op de samenleving langs de CVP deelnemen aan het wetgevend en uitvoerend werk. We kunnen deze werkwijze enkel aanhouden indien de praktijk aantoonde dat deze politici vanuit onze visie binnen de CVP hun politiek werk kunnen verrichten en daarvoor gewaardeerd worden. In die geest willen we verder waardevolle kandidaten zoeken en steunen die binnen de CVP een politiek engagement willen opnemen". En verder... "Daarenboven is in de toekomst samenwerking over de partijgrenzen mogelijk wanneer dit volgens het bestuur aangewezen is om onze programmapunten maximaal te realiseren. Deze samenwerking ziet het ACW ook als een aansporing om over de partijgrenzen heen een duurzaam sociaal progressief beleid, eventueel zelfs een politieke structuur te bevorderen..." (STU/94/180c). In de "*Discussiekrant ACW en Politiek*" alsook in de "*Begeleidersmap raadpleging ACW en Politiek 1995*" zijn wel enkele veranderingen opgetreden, o.m. wat de volgorde van de stellingen: de mogelijke samenwerking met politici uit verschillende partijen komt nu voor de bevoorrechte band met de CVP. Er wordt ook uitdrukkelijk een klasse van politici vermeld waarmee in geen geval zal samengewerkt worden, concreet het Vlaams Blok. De duidelijke verwijzing "over de partijgrenzen heen" is weggefallen. Een aangepaste versie van deze tekst wordt in brede lagen van de KAB besproken en dit thema zal het voorwerp uitmaken van een bijzonder congres dat na de syndicale verkiezingen van 1995 zou gehouden worden.

17 J. VAN HECKE, o.c., 1994, pp. 83-84. De betreffende passage luidt als volgt: "De uitschakeling van de politieke rol van het maatschappelijk middenveld zou een verschrikkelijke verarming van de politieke democratie voor gevolg hebben. Precies die organisaties die zich met belangenbehartiging bezighouden zijn vermoedelijk nog altijd de beste leerschool voor politieke activiteit van gewone mensen. Zij vangen de eerste signalen van beleidsnoden op, zij kanaliseren die tot georganiseerde actie, zij beschikken over deskundigheden om de politieke argumentatie en tactiek aan te scherpen, zij vormen een gesprekspartner voor de overheid, zij weten welke compromissen verdedigbaar zijn. In principieel. Want alle kritiek op het gedrag van bepaalde organisaties in het middenveld is zeker niet onterecht. Zo is het duidelijk dat die organisaties vaak de neiging vertonen om de overheid niet enkel als gesprekspartner, maar vooral als melkkoe te beschouwen. De organisatie stelt haar eisen, en de overheid rest niets anders dan de factuur te betalen. Een gelijkaardige dictaten-houding hanteren ze vaak ook naar de partijen waarmee ze goede contacten onderhouden. Een ander fenomeen is dat de organisatie op de duur zo gedomineerd wordt door haar professioneel personeel, dat de uitbreiding van de organisatie zelf een doel op zich wordt, en de verdediging van de belangen van de achterban pas op de tweede plaats komt".

dat het model van onverzuilde intermediatie gekenmerkt wordt door *selectieve, wisselende en informele* relaties¹⁸ ook al stemmen opvallend veel mensen die rond de vermelde problemen gemobiliseerd worden voor Agalev¹⁹. Vermoedelijk evolueren we in de nabije toekomst veeleer naar een aangepast zuilmodel.²⁰ Dit zal mede afhangen van de mate waarin in de toekomst nog van trouw stemgedrag sprake kan zijn. De empirische analyse kan daar enig licht op werpen.

2. Ontzuilend stemgedrag?

Laten we nu met de geschetste context als achtergrond nagaan in hoever de achterban van enkele grote sociale organisaties langdurig trouw is aan de politieke partij die geacht wordt tot het zuilennetwerk te behoren.

Hoe wordt trouw stemgedrag hier gemeten? Vooreerst worden enkel de kiezers die minstens al twee keer gestemd hebben bij de analyse betrokken. Kiezers die in 1987 en in 1991 voor dezelfde partij stemden noemen we *trouwe* kiezers. Wat de traditionele partijen en de Volksunie aangaat zijn deze trouwe kiezers bovendien hoofdzakelijk *langdurig* trouwe kiezers. Onder de kiezers die in 1987 en in 1991 voor de CVP stemden deed 80% dit naar eigen zeggen ook *steeds* in het verleden. Voor de tweede grootste zuilenpartij, de SP is dat wat lager, maar toch nog 75%. Onder de trouwe PVV-kiezers beweerde in 1991 zo'n 62% steeds voor die partij gestemd te hebben; dat is ongeveer op dezelfde hoogte als de VU (65%). Van alle trouwe kiezers van Agalev en het Vlaams Blok stemde minder dan de helft steeds voor die partijen.

Uiteraard is er in deze benadering ook sprake van een categorie vlottende kiezers. Dat zijn kiezers die in 1987 en in 1991 voor een verschillende partij stemden. Deze categorie wordt in de verklarende analyse (deel 3) als referentie-categorie genomen. In hoever deze kiezers vóór 1987 nog trouw waren is niet geweten. Als men het stemgedrag van 1991 beschouwt dan bestaat de categorie vlottende kiezers uit ongeveer 21% Vlaams Blok-kiezers, 16% PVV-kiezers, 13% SP-kiezers, 12% Rossem-kiezers, 10% Agalev-kiezers, 10% CVP-kiezers, 8% Volksunie-kiezers, 5% anderen en 6% blanco en ongeldig stemmen. De laatsten kunnen als vlottend beschouwd worden omdat het merendeel van hen in het verleden al wel eens een substantiële keuze heeft gemaakt. Bij de categorie vlottende kiezers worden ook nog de kleine aantallen kiezers gevoegd (rond 1%) die voor kleinere partijen stemden, alsook de kiezers die geen stemkeuze meedeelden maar die beweerden in het verleden niet steeds voor dezelfde partij te hebben gestemd. Alleen de trouwe kiezers die hun stemgedrag niet meedeelden worden dus uit de analyse weggelaten omdat daar een klein aantal kiezers bij kan zijn (minder dan

18 S. WALGRAVE, o.c., 1995, p. 197-201.

19 S. WALGRAVE, o.c., 1995, pp. 143-167. Zie ook de studies die vermeld zijn in voetnoot 5.

20 Bemerkt dat ik de modellen over de relatie tussen middenveld en politieke partijen hier zuiver empirisch en beschrijvend behandel, dus niet normatief. Mijn persoonlijk standpunt hierover is voldoende bekend. Een samenvatting hiervan is te vinden in J. BILLIET, De zuilen. In: M. DEWEERDT, C. DE RIDDER, R. DILLEMANS (red), *Wegwijs Politiek*, Leuven, 1994, pp. 154-155. De organisaties in het middenveld hebben een onvervangbare maatschappelijke en politieke rol te spelen, maar er zijn ook gevaren aan verbonden. Ik pleit voor een meer gereserveerde rol waarbij de politieke partijen als autonome tegenmacht hun rol kunnen vervullen. Precies in een goed functionerende overlegdemocratie waarbij de belangengroepen formeel betrokken zijn, is het nodig dat politieke partijen niet te selectief en te vast aan belangengroepen gekoppeld zijn.

1,5%) dat trouw voor de traditionele partijen stemt zonder dat wij dit kunnen weten ²¹. Als wij het in de volgende analyse gemakshalve over vlottende kiezers hebben dan bedoelen we 'vlottende kiezers en andere' zoals hier werd uitgelegd.

In de volgende tabellen wordt nagegaan in hoever er bij de aangeslotenen van de verschillende vakbonden (of beroepsverenigingen) en mutualiteiten sprake is van trouw stemgedrag voor de 'bevriende' partij. Dit wordt telkens afzonderlijk gedaan voor de jongere generaties van 22 tot 45 jaar en voor de oudere generaties. Indien men omwille van de overzichtelijkheid en de betrouwbaarheid van de schattingen gedwongen wordt om slechts een tweetal leeftijdscategorieën te onderscheiden, dan blijkt de leeftijd rond 45 jaar (grotendeels de naoorlogse generaties) de beste indeling. Inzake stemgedrag en allerhande kenmerken die met waardenoriëntaties samenhangen, tekenen zich scherpe verschillen af tussen deze generaties.

Het gaat in de tabellen uiteraard om statistische schattingen zodat telkens moet rekening gehouden worden met een foutenmarge. Deze is groter naarmate de omvang van de totalen waarop de percentages berekend zijn, kleiner zijn. De schattingen gebeurden op basis van de ongewogen steekproef. Er zijn immers slechts lichte verschillen met de gewogen steekproef. Het trouw kiezen voor de SP en het vlottend stemgedrag is in de gewogen steekproef echter gemiddeld lichtjes hoger en het trouw stemmen voor de CVP en voor Agalev is lichtjes lager. Om geen valse indruk van grote nauwkeurigheid te geven werden de percentages afgerond tot op de eenheden. Bij het afronden naar boven of naar onder is rekening gehouden met de waarden die in de gewogen steekproef bekomen worden.

Uit Tabel I blijkt duidelijk dat bij de generaties boven 45 jaar het trouw stemgedrag overheerst. Dat is het meest het geval voor de leden van het ABVV. Ruim 56% van hen is trouw SP-kiezer tegenover zo'n 14% gemiddeld. Onder de plus 45-jarige ACV-leden is het aandeel van de trouwe CVP-kiezers van dezelfde grootte-orde als de vlottende kiezers (rond 42%). Bij de andere beroepsverenigingen (o.m. ACLVB) vindt men relatief veel trouwe PVV-kiezers (rond 41%) in 1991. De generaties beneden 45 jaar tonen een grotendeels verschillend beeld omdat de vlottende kiezers bij elke beroepsvereniging en ook bij de niet aangeslotenen de grootste categorie vormen (41% tot 46%). De zuilpartijen komen bij de vakbonden of de bij een beroepsvereniging aangeslotenen op de tweede plaats, maar hun aandeel is aanzienlijk lager dan bij de ouderen. Opnieuw is de grootste trouw aan de netwerkpartij (SP) aanwezig bij het ABVV (39%). Bij de jongere ACV-leden is de trouw aan de CVP twaalf procentpunten lager. Bij deze jongere ACV'ers komt Agalev uitgesproken op de tweede plaats wat de trouwe kiezers aangaat (rond 11%); daarnaast zijn er bij de jongere ACV-leden nog eens 8% die in 1991 voor Agalev stemden (niet te zien in de tabel). Bij de jongere ABVV'ers komt het Vlaams Blok op de tweede plaats, niet zozeer door het aandeel van trouwe Vlaams Blok-kiezers (4%) maar door het aandeel van hen die in 1991 voor het eerst Vlaams Blok stemden (11%) en die zich onder de vlottende kiezers bevinden.

21 Deze aanpassing van de 1,5% onbekende getrouwen was niet gebeurd in de tabellen die op het congres werden rondgedeeld; vandaar de lichte verschillen met deze tabellen. Uiteindelijk gaat het ook hier om ramingen met foutenmarges.

TABEL I

Trouw stemgedrag naar lidmaatschap van beroepsvereniging en generatie (louter beschrijvend en niet gecontroleerd voor andere variabelen, geobserveerde verticale percentages).*

22-44 jaar	ABVV	ACV	Andere	Geen	Gemiddeld
Trouw CVP	4	27	15	16	17
Trouw PVV	2	4	29	15	12
Trouw SP	39	4	5	7	10
Trouw VU	1	5	3	6	5
Trouw VLBlok	4	4	2	3	3
Trouw Agalev	6	11	5	7	8
Vlottend e.a.	44	45	41	46	45
Totaal	100	100	100	100	100
(N)	(148)	(340)	(94)	(744)	(1.326)
45-75 jaar	ABVV	ACV	Andere	Geen	Gemiddeld
Trouw CVP	4	42	13	31	29
Trouw PVV	3	5	41	12	12
Trouw SP	56		4	12	14
Trouw VU	2	6	5	7	6
Trouw VLBlok	4	0	0	1	1
Trouw Agalev	1	0	1	1	1
Vlottend e.a. 4	30	41	35	36	37
Totaal	100	100	100	100	100
(N)	(106)	(188)	(60)	(770)	(1.124)

* De samenhang van stemgedrag met organisatie is statistisch significant ($p < 0,001$) voor elke generatie en er is een significant leeftijdseffect. De nulcellen zijn steekproefnullen (niet absoluut nul).

De relatie tussen trouw stemgedrag en lidmaatschap van beroepsverenigingen heeft als nadeel dat een aanzienlijk deel van de kiezers niet als aangeslotene bij een sociale organisatie kan geclassificeerd worden door het groot aandeel van zgn. niet actieven. Dit nadeel valt weg wanneer men de mutualiteit onder ogen neemt. Iedereen is aangesloten bij een ziekteverzekering.

Het beeld van de partijtrouw naargelang van het lidmaatschap van een mutualiteit vertoont enkele verschillen met het vorige. Dat is ook te verwachten want er zijn toch enkele opmerkelijke verschillen tussen het lidmaatschap van een vakbond en de aansluiting bij een mutualiteit. Het bereik van de mutualiteiten is groter want iedereen is verplicht aangesloten. Deze aansluiting gebeurt echter via een hoofdaangeslotene en de gezinsleden volgen. Daardoor is er ook tot op zekere hoogte sprake van een soort familiale etfenis omdat men in geval van 'zelfstandigheid' overwegend aansluit bij de mutualiteit waarvan ook de ouders lid waren. Wat de christelijke zuil aangaat moet ook nog vermeld worden dat er geen afzonderlijke mutualiteiten zijn voor de verschillende standen alhoewel het Verbond van Christelijke Ziekenfondsen deel uitmaakt van het ACW.

TABEL II

Trouw stemgedrag naar lidmaatschap van mutualiteit en generatie (louter beschrijvend en niet gecontroleerd voor andere variabelen; geobserveerde verticale percentages).*

22-44 jaar	Socialist	Liberaal	Christelijk	Neutraal	Gemiddeld
Trouw CVP	4	4	24	8	17
Trouw PVV	6	40	9	15	12
Trouw SP	30	4	5	6	10
Trouw VU	2	1	6	10	5
Trouw VLBlok	3	2	3	4	3
Trouw Agalev	6	5	9	7	8
Vlottend e.a.	49	44	44	50	45
Totaal	100	100	100	100	100
(N)	(252)	(99)	(840)	(145)	(1.326)
45-75 jaar	Socialist	Liberaal	Christelijk	Neutraal	Gemiddeld
Trouw CVP	5	5	43	21	29
Trouw PVV	6	48	8	15	12
Trouw SP	48	7	6	6	14
Trouw VU	1	4	8	13	6
Trouw VLBlok	2	0	0	1	1
Trouw Agalev	1	0	0	2	1
Vlottend	37	36	35	42	37
Totaal	100	100	100	100	100
(N)	(228)	(102)	(655)	(139)	(1.124)

* De samenhang van stemgedrag met organisatie is statistisch significant ($p < 0,001$) voor elke generatie en er is een significant leeftijdseffect.

In de generaties boven 45 jaar schommelt voor de drie traditionele politieke families het aandeel van de kiezers die trouw zijn aan de overeenkomstige netwerkpartij tussen 43% en 48%. De vlottende kiezers vormen daar telkens een minderheid van ongeveer 36%. Kiezers die daarentegen aangesloten zijn bij een van de vele 'neutrale' mutualiteiten stemmen hoofdzakelijk wisselend (42%); het aandeel van de trouwe CVP-kiezers ligt daar een stuk onder het algemeen gemiddelde (21%) maar men vindt daar meer dan gemiddeld trouwe PVV- (15%) en Volksuniekiezers (13%).

De jongste generaties tonen ook hier een ander beeld. Nog steeds ligt bij de zuilgebonden mutualiteiten het trouw kiezen voor de verwante partij boven het gemiddelde, maar dat is bij de socialistische en christelijke mutualiteiten fors lager dan het aandeel van de vlottende kiezers. Bij de liberalen is het verschil inzake trouw stemgedrag tussen de jongere en oudere generaties een heel stuk kleiner. Ik heb daar niet onmiddellijk een verklaring voor. Het is mogelijk dat deze bevinding minder betrouwbaar is omwille van de kleinere steekproefomvang van hen die bij een liberale mutualiteit zijn aangesloten. Bij de jonge leden van de neutrale mutualiteiten kan de helft als vlottend kiezer beschouwd worden.

Men krijgt een gelijkaardig beeld als men het actief lidmaatschap bij christelijke verenigingen bekijkt. Ook daar is er een verschil tussen jonge en oudere actieve leden. Bij de jongste generaties is rond 40% een trouw CVP-kiezer. Onder de kiezers boven 45 jaar stijgt dit tot 55%. Het aandeel van de vlottende kiezers ligt onder de oudere generaties tien procentpunten lager (27%) dan in de jongste generaties.

Indien we gebruik maken van de drie reeds beschreven lidmaatschappen, christelijke vakbond, christelijke mutualiteit en actief lidmaatschap van christelijke organisaties dan zijn we in de mogelijkheid om op een ruwe maar toch relevante wijze de betrokkenheid bij de KAB te meten. We hebben immers ook nog informatie over de mate van kerkelijke betrokkenheid en over de beroepssituatie van de ondervraagden. Indien we de zelfstandigen, de landbouwers, de vrije beroepen, de hogere kaders en de studenten uitsluiten dan houden we een deel van de steekproef over die betrekkelijk goed overeenkomt met de populatie waartoe de christelijke arbeidersbeweging zich richt. De ruwe variabele KAB-betrokkenheid bestaat dan uit de volgende categorieën: (1) actief (of geëngageerd) lidmaatschap, dit zijn de actieve leden van christelijke verenigingen die tot de arbeidersklasse behoren en die tevens lid zijn van het ACV of aangesloten zijn bij een christelijke mutualiteit; (2) leden, dit zijn de leden van het ACV of van de christelijke mutualiteit die bovendien niet tot de randkerkelijken behoren; (3) de cliënten, dit zijn zij die lid zijn van het ACV of aangesloten zijn bij de christelijke mutualiteit maar die ofwel randkerkelijk ofwel niet katholiek zijn (volgens eigen zegen).

Deze aangemaakte variabele "betrokkenheid bij de Kristelijke Arbeidersbeweging (KAB)" heeft als voordeel dat hier niet langer sprake is van wel-of-niet lidmaatschap van een zuilorganisatie maar van de mate waarin men er mee verbonden is. Dat werpt toch een bijkomend licht op de trouw aan de netwerkpartij, hier uiteraard de CVP. Voor de socialistische en de liberale wereld zijn we niet in de mogelijkheid een analoge constructie te maken.

In Tabel III kan men de percentages voor elke categorie van betrokkenheid vergelijken met de marginale (gemiddelde) verdeling die voor de twee generaties in de vorige twee tabellen werden vermeld.

De mate waarin men bij de KAB betrokken is speelt blijkbaar zowel bij de jongere als bij de oudere generaties een grote rol bij de trouw aan de CVP, maar ook hier zijn we aanzienlijke verschillen tussen de leeftijdscategorieën. Wij mogen aannemen dat de verschillen tussen de generaties die wij in de vorige tabellen gevonden hebben niet te verklaren zijn door de verschillende *mate van betrokkenheid* die de verschillende generaties zou kenmerken. Het behoren tot een generatie heeft vermoedelijk een zelfstandig effect op trouw stemgedrag.

Tabel III toont ook dat de trouw aan de netwerkpartij vooral afneemt eens men louter cliënt is. Vooral bij de actieve leden, maar ook bij de leden is de trouw aan de CVP opvallend hoog. Tabel III ontsluit ook duidelijk welke partij in het verleden een alternatief voor de CVP vormde onder de achterban van de christelijke arbeidersbeweging. Dit is verschillend naargelang van de generatie en het type van lidmaatschap. Bij de jongere leden en cliënten is Agalev het alternatief na de CVP. Bovenop de 9% tot 11% trouwe Agalev-kiezers bij de jongere cliënten en leden heeft men nog eens 7% kiezers die in 1991 voor Agalev stemden. Als men de vlottende kiezers meetelt doet het Vlaams Blok het ook helemaal niet zo slecht bij de jongere cliënten. Onder de oudere generaties daarentegen is de Volksunie de tweede partij als het om actieve leden gaat. De SP is de tweede partij bij de cliënten en het aantal vlottende kiezers en andere is er opvallend hoog. Men krijgt

hier een relatief goed zicht op het politiek pluralisme en op de verschillen tussen generaties en types van betrokkenheid. Indien we over betere metingen van betrokkenheid bij de KAB of het ACW zouden beschikken dan zou het beeld waarschijnlijk nog scherper te voorschijn komen.

TABEL III

Trouw stemgedrag naar mate van betrokkenheid bij de Christelijke Arbeidersbeweging (KAB) en generatie (louter beschrijvend en niet gecontroleerd voor andere variabelen, geobserveerde verticale percentages).

Stemgedrag	22-44 jaar	22-44	22-44 jaar	45-75 jaar	45-75	45-75 jaar
	Actief lid	Lid	Clïënt	Actief lid	Lid	Clïënt
	KAB	KAB	KAB	KAB	KAB	KAB
Trouw CVP	48	38	16	64	54	22
Trouw PVV	3	7	7	2	7	10
Trouw SP	1	3	7	2	5	14
Trouw VU	6	5	6	9	7	4
Trouw VLBlok	1	1	6	0	1	0
Trouw Agalev	5	9	11	1	0	1
Vlottend e.a.	36	37	47	22	26	49
Totaal	100	100	100	100	100	100
(N)	(86)	(210)	(379)	(159)	(229)	(164)

De samenhang van stemgedrag met mate van lidmaatschap van KAB organisaties is statistisch significant ($p < 0,001$) voor elke generatie en er is een significant leeftijdseffect.

3. Betrokkenheid bij sociale organisaties als predictoren van trouw stemgedrag

Tot nu werd louter beschrijvend per type van lidmaatschap nagegaan hoe de aangeslotenen bij sociale organisaties zich verdelen over het kenmerk trouw stemgedrag. De aandacht ging vooral naar de vullingsgraad van de zgn. netwerkpartijen, dit zijn partijen die verbonden zijn aan het zuilen netwerk waartoe de betreffende organisaties behoren. De enige bijkomende variabele die in rekening werd genomen was de leeftijd, ingedeeld volgens twee relevante categorieën die ongeveer samenvallen met de generaties geboren voor en na 1945. Daaruit kon duidelijk op zicht besloten worden dat het lidmaatschap nog wel duidelijk 'effect' heeft op het trouw stemgedrag binnen elke onderscheiden generatie. Het is echter mogelijk dat het effect van het lidmaatschap schijnbaar is omdat dit zou kunnen tot stand komen door de onderlinge samenhang van leeftijdsklasse en lidmaatschap met andere relevante sociale kenmerken zoals de mate van kerkelijke betrokkenheid, de beroepssituatie, het onderwijsniveau, de urbanisatiegraad, of natuurlijk ook het lidmaatschap van een andere sociale organisatie die sterk met de onderzochte samenhangt. Blijft er nog een netto (of uitgezuiverd) effect van het lidmaatschap over indien al de vermelde variabelen tegelijkertijd onderzocht worden, en zo ja, hoe sterk is dat effect in vergelijking met de andere

determinanten van trouw of vlottend stemgedrag? Deze vragen worden nu beantwoord.

De analyses worden uitgevoerd m. b. v. de procedure CATMOD van SAS waarin logistische regressiemodellen getest worden met meerdere verklarende polytome en dichotome categorische variabelen en met een te verklaren variabele die eveneens categorisch en polytoom is. De precieze betekenis van de parameters uitleggen is een behoorlijk complexe aangelegenheid. Volgende enigszins vereenvoudigde voorstelling kan volstaan.

De parameters hebben betrekking op de toe- of afname van een *kansverhouding*²² (de zgn. 'odds'), dit is hier de verhouding tussen de frequentie horend bij een categorie van de te verklaren variabele (bijvoorbeeld trouwe CVP-kiezers) en de frequentie horend bij de referentiecategorie. Als referentie worden de vlottende kiezers genomen. Elke parameter is bovendien berekend ten opzicht van de kansverhouding in een opgegeven referentiecategorie van de verklarende variabele die meestal zo dicht mogelijk bij het gemiddelde werd gekozen. De multiplicatieve parameters geven aan met welke grootte de kansverhouding vermenigvuldigd wordt. Parameters die *tussen 0 en 1* liggen doen uiteraard de kansverhouding *afnemen*, des te *kleiner* de parameter in waarde des te *sterker de afname*. Als een parameter de waarde 1 heeft, of rond 1 ligt en niet significant is, dan betekent dit gewoon dat het behoren tot de betreffende categorie van de verklarende variabele *geen effect* heeft op de kansverhouding. Vermenigvuldigen met 1 of met een waarde die daar rond ligt verandert immers weinig. Parameters die significant *groter zijn dan 1* doen de kansverhouding *toenemen* (als men vermenigvuldigt), en hoe *groter* in waarde des te *sterker de toename*. Omwille van de overzichtelijkheid worden enkel de significante parameters ($p < 0,05$) getoond.

Een parameter van bijvoorbeeld 2,617 horend bij 'trouw CVP' betekent gewoon dat de kansverhouding 'trouw CVP/vlottend' voor die bepaalde categorie van een verklarende variabele gemiddeld²³ 2,6 keer groter is in vergelijking met de ratio in de referentiecategorie. De chikwadraat statistiek gedeeld door het aantal vrijheidsgraden (X^2/df)²⁴ laat toe om de globale sterkte van het effect van de verschillende significante verklarende variabelen op het stemgedrag op vergelijkende wijze te beoordelen.

22 Een kansverhouding is niet hetzelfde als een kans zoals foutief door de pers werd verspreid. Natuurlijk staan kansverhoudingen of odds ratio's in relatie tot de kansen van de partij in de teller of de noemer van de ratio. Als de kansverhouding ten voordele van een partij over een andere toeneemt, dan zal ook de kans toenemen ten gunste voor die partij. Dit zal echter niet in dezelfde mate zijn als de parameter aangeeft. Het is niet zo eenvoudig om kansverhoudingen om te rekenen in kansen, mede omdat het hier telkens ten opzichte van een referentiecategorie gaat. Daar zijn verschillende methodes voor. Zie o.m.: M. SWYNGEDOUW, *De keuze van de kiezer. Naar een verbetering van schattingen van verschuivingen en partijvoorkeur bij opeenvolgende verkiezingen en peilingen*, Leuven, 1989, pp. 145-148.

23 Geometrisch gemiddeld over alle categorieën van alle andere verklarende variabelen.

24 Deze waarden zijn niet in de tabel opgenomen.

TABEL V

Netto effecten van sociale kenmerken op het trouw stemgedrag. Vlaanderen
1991 (multiplicatieve effect-parameters)

Referentie: vlottend e.a.	trouw CVP	trouw PVV	trouw SP	trouw VU	trouw VLBLOK	trouw AGALEV
<i>Kerkelijke betrokkenheid</i>						
Niet katholiek	0,274***		1,417**	0,490**	2,169*	1,692***
Kerkelijk	1,591***					
Kerks	2,617***		0,540**	1,458*		
referentie: Randkerkelijk						
<i>Generatie</i>						
22-29 jaar	0,648***		0,426***		2,222***	3,302**
45-59 jaar			1,378***			0,339**
60-74 jaar	1,715***		1,979***			0,332*
referentie: 30-44 jaar						
<i>Verstedelijking</i>						
Kleine landelijke gemeenten						0,587**
Verstedelijkte gemeenten						
Grote stedelijke agglomeraties.	0,725*		0,548***	0,661*	2,081**	1,582**
referentie: Groot landelijk						
<i>Lid beroepsvereniging</i>						
Lid van ABVV		0,359**	3,170***			
Lid van ACV	1,456**	0,536**				
Lid van andere		3,196***				
referentie: geen lid						
<i>Mutualiteit</i>						
Socialistische mutualiteit	0,614*	0,506***	3,227***	0,533*		
Liberal mutualiteit	0,533*	2,811***				
Christelijke mutualiteit	2,560***	0,737**				
referentie: andere						
<i>Actief lid verenigingen</i>						
Lid christelijke vereniging	1,302***					
referentie: geen lid						

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$; * $p < 0,05$

Het globaal sterkste effect gaat uit van de mutualiteit, vervolgens de kerkelijke betrokkenheid, vervolgens beroepsvereniging, de leeftijd en het actief lidmaatschap en tenslotte veel geringer de urbanisatiegraad. Men moet echter voorzichtig zijn bij de interpretatie van deze effecten omdat de sterkte van een effect uiteraard afhankelijk is van de referentiecategorie. Bij het kenmerk 'mutualiteiten' wordt de referentiecategorie gevormd door de zgn. neutrale mutualiteiten die op zichzelf reeds een duidelijke affiniteit met partijtrouw vertonen (Volksunie en

PVV). Bovendien zijn alle kiezers in duidelijke categorieën ingedeeld. Bij de vakbond is de referentiecategorie een zeer gemengde restcategorie (niet actieven, niet aangeslotenen) waarin nogal wat trouwe kiezers voor andere partijen aanwezig zijn. Hetzelfde geldt tot op zekere hoogte voor de randkerkelijken. Ook hangt de mutualiteit minder sterk samen met de overige variabelen in het model. In onderzoek moet men roeien met de riemen die men heeft, geen enkele methode heeft alleen maar voordelen.

De effecten per categorie van elk kenmerk kunnen afgelezen worden uit Tabel IV. De variabelen beroepssituatie en onderwijsniveau zijn niet opgenomen omdat die helemaal geen netto-effect hebben in de context van alle andere kenmerken. Voor de overige determinanten zijn, zoals gezegd, alleen de significante parameters opgenomen. Als men niet katholiek is wordt de kansverhouding 'trouw CVP/vlottend' met 0,27 vermenigvuldigd, dat is m.a.w. een afname van bijna 70% t.o.v. deze kansverhouding bij de randkerkelijken. Als men echter kerks is dan wordt die kansverhouding 'trouw CVP/vlottend' met een factor 2,62 vermenigvuldigd. Deze kansverhouding voor de kerksen is m.a.w. 9 keer groter dan bij de niet katholieken (2,62/0,27). Los van de kerksheid heeft de *actieve* betrokkenheid bij christelijke organisaties een gunstig effect op het trouw stemmen voor de CVP; ten opzichte van de niet leden en de niet actieven is de kansverhouding CVP/vlottend bij de actieve leden 1,3 keer groter. Het valt op dat, ten opzichte van de vlottende kiezers en vergeleken met de randkerkelijken, niet alleen het trouw kiezen voor de CVP maar ook de trouw aan de Volksunie (in 1991) begünstigd wordt door een grotere kerkelijke betrokkenheid van de kiezers. Voor trouw stemgedrag ten voordele van de SP, het Vlaams Blok en Agalev is het niet-katholiek zijn een gunstige factor. De PVV is indifferent in dat opzicht.

Wat de leeftijd aangaat is het behoren tot de cohortes geboren vóór 1930 gunstig voor de CVP en de SP. Kiezers geboren na 1960 hebben veel minder kans om trouw voor die partijen te stemmen. Tot die cohortes behoren is vooral gunstig voor Agalev en voor het Vlaams Blok. De kansverhouding neemt ten voordele van die partijen met respectievelijk 3,3 en 2,2 toe. Het trouw PVV-stemmen ten voordele van het vlotten wordt op zich, in vergelijking met de 30 tot 44-jarigen, niet significant door het behoren tot andere leeftijdsklassen beïnvloed.

Wonen in grote stedelijke agglomeraties is in vergelijking met grote landelijke gemeenten ongunstig voor een trouwe keuze voor de CVP, de SP en de Volksunie, en voordelig voor het vlottend stemgedrag. In de grote stedelijke agglomeraties neemt het trouw kiezen voor Agalev of voor het Vlaams Blok toe ten nadele van vlottend kiesgedrag, steeds in vergelijking met de grote landelijke gemeenten. Agalev doet het blijkbaar niet zo goed in kleine landelijke gemeenten. Ook nu weer blijkt het trouw kiezen voor de PVV weinig beïnvloed te worden.

Tenslotte de lidmaatschappen waar onze voornaamste aandacht naar uitgaat. Uitgezuiverd voor de reeds vermelde effecten blijft het lidmaatschap van een specifieke vakbond en de aansluiting bij een bepaalde mutualiteit nog een uitgesproken effect hebben op trouw stemgedrag voor de drie traditionele politieke families, en zelfs uitzonderlijk ook voor de Volksunie. Het lidmaatschap van het ABVV is zeer gunstig voor het trouw stemmen voor de SP (de kansverhouding SP/vlottend is gemiddeld drie keer groter) en zeer ongunstig voor het trouw stemmen voor de PVV (de kansverhouding daalt tot op een derde). Lidmaatschap van het ACV is gunstig voor de CVP en ongunstig voor de PVV. Het trouw stemmen voor de PVV wordt, uitgezuiverd voor de andere effecten, alleen nog maar gunstig beïnvloed door het lidmaatschap van het ACLVB of andere beroepsverenigingen.

Aansluiting bij een socialistische mutualiteit is ongunstig voor het trouw stemmen voor de CVP, de PVV en de Volksunie. De trouw aan de SP wordt heel sterk door dit kenmerk beïnvloed. Lidmaatschap van een liberale of van een christelijke mutualiteit en trouw stemmen voor de PVV of de CVP zijn elkaars tegenbeeld. Wat gunstig is voor de een is ongunstig voor de ander en omgekeerd.

4. Besluit en discussie

Deze studie laat een ambigu beeld achter wat de relatie tussen lidmaatschap en trouw stemgedrag voor de netwerkpartijen aangaat. Enerzijds zijn deze lidmaatschappen nog aanzienlijk belangrijk voor een aanzienlijk deel van de bevolking (de oudere generaties) zodat, wat het aspect van het vertrouwen vanwege de achterban aangaat, het zuilmodel voor de oudere generaties nog in een aanzienlijke mate gerealiseerd wordt. De kenmerken van het zuilmodel, *exclusiviteit* en *duurzaamheid* zijn voor deze generaties nog betrekkelijk geldig. Anderzijds zijn er grote veranderingen aan het optreden en is de band van de achterban met de netwerkpartij al sterk afgezwakt bij de jongere generaties. Daar is, opnieuw wat het niveau van de kiezers aangaat, in feite veeleer sprake van onverzuilde intermediaatie tussen partij en organisaties, met als kenmerken *selectiviteit* en *kortstondigheid*²⁵. Feitelijk staan in de bevolking op niveau van het stemgedrag van de leden de twee modellen naast elkaar.

Bekeken vanuit het oogpunt van het stemgedrag van de achterban verschilt de relatie tussen organisaties en netwerkpartijen niet alleen naargelang van de generaties maar evenzeer naargelang van de mate van betrokkenheid bij de organisaties. Dit werd getoond aan de hand van (ruwe) gegevens over betrokkenheid bij de Kristelijke Arbeidersbeweging (KAB): hoe meer geïntegreerd het lid, des te sterker domineert het zuilmodel (selectief en duurzaam). Bij de cliënten, of ze nu tot oudere of tot jongere generaties behoren, is het vlottend kiesgedrag stilaan dominant geworden. Fijnere metingen van het soort en de mate van betrokkenheid bij de sociale beweging en haar organisaties zouden dit beeld nog kunnen aanscherpen.

Er zijn ook verschillen tussen de politieke families. De trouw aan de netwerkpartij lijkt nog beduidend groter bij de socialistische vakbond (en mutualiteit) dan bij de achterban van de christelijke organisaties. Niets wijst erop dat de socialistische zuil intern steviger geïntegreerd zou zijn dan de katholieke. Hoe kan deze grotere trouw dan verklaard worden? Wellicht is de grotere interne heterogeniteit van de christelijke zuil daar een verklaring van. Dit heeft te maken met de grotere verscheidenheid in sociaal-economische gelaagdheid. Daardoor zijn er naast de CVP meer partijen kandidaat om kiezers uit de christelijke zuil aan te trekken, zoals de PVV, de Volksunie (in het verleden), Agalev (momenteel), de SP en het Vlaams Blok. Ook moeten we voor ogen houden dat er meerdere subzuiden zijn terwijl de organisaties die wij konden onderzoeken (met uitzondering van de mutualiteit) alleen betrekking hebben op de christelijke arbeidersbeweging. Om de trouw van de middenstanders en de landbouwers apart te onderzoeken hebben we niet voldoende gegevens. Daarom kan met de hier gebruikte gegevens de vraag of de landbouwers of middenstanders minder trouwe kiezers

²⁵ Zie: S. WALGRAVE, o.c., 1994, p. 201. Het derde kenmerk, formeel-informeel is hier niet relevant omdat dit onderzoek louter op niveau van de individuele kiezers gebeurt (micro niveau) terwijl dit derde kenmerk op het niveau van de relaties tussen organisaties betrekking heeft (meso niveau).

leveren dan de KAB niet beantwoord worden. Het beschikbare materiaal wijst enigszins in die richting.

Uitgezuiverd voor de effecten van andere relevante factoren heeft het lidmaatschap van sociale organisaties blijkbaar nog een (netto) effect op het kiesgedrag. Dit kan vanzelfsprekend lijken. Toch was het helemaal niet zo zeker dat de lidmaatschappen alleen nog voor de drie traditionele partijen en de Volksunie een rol zouden spelen als alle andere relevante kenmerken onder controle gehouden worden. Voor de partijen op de zgn. nieuwe breuklijn is naast de generatie en de kerkelijke betrokkenheid vooral de ruimtelijke vestiging van betekenis. Lidmaatschappen van verzuilde sociale organisaties spelen als zodanig bij deze partijen geen rol meer. Zo'n conclusie kan men alleen trekken op grond van deze multivariate analyse.

Er werden enkele sporen gevonden van het verloop naar andere partijen. Voor de leden van de christelijke sociale organisaties zijn er verschuivingen doorheen de tijd, althans als we de leeftijdsverschillen als generatieverschillen mogen interpreteren. Bij de oudere meer geïntegreerde leden is (of was) de Volksunie een relatief aansprekend alternatief. Bij de oudere cliënten heeft (of had) de SP daarentegen iets meer aanhang. In de jongere generaties lijkt Agalev relatief aantrekkelijk bij leden en cliënten, maar minder bij de sterk betrokken leden. Dit laatste sluit aan bij de bevindingen uit ander onderzoek waaruit blijkt dat bij christenen die actief betrokken zijn bij activiteiten die in de sfeer van de zgn. nieuwe sociale bewegingen thuishoren (wereldsolidariteit, vrede, milieu) de aantrekkingskracht voor Agalev groot is²⁶. Toch komt dat hier in een algemene bevolking minder sterk uit de verf dan in de beperkte en zeer gerichte case-studies.

Het zuilmodel van intermediaatatie zal nog sterker onder druk komen te staan, tenminste indien men de gevonden leeftijdsverschillen mag opvatten als generatieverschillen, d.w.z. indien de afgezwakte relatie tussen lidmaatschap en netwerkp partij bij de jongere generaties meegedragen wordt naarmate zij ouder worden. Dat is waarschijnlijk het geval. Deze druk zal nog versterkt worden indien de mate van betrokkenheid in de toekomst verzwakt, zoals dit bij de jongere generaties momenteel het geval is. Daardoor voelt de netwerkp partij zich onvoldoende gesteund om alle eieren in één mand te leggen. De openheid van de CVP naar groeperingen die traditioneel niet in de christelijke zuil thuishoren wijst in die richting. Voor de sociale beweging is het eveneens moeilijker om alle kaarten alleen en uitsluitend uit te spelen in de netwerkp partij indien een aanzienlijk deel van de aanhang niet zou volgen. De veranderingen in het trouw stemgedrag zijn een gunstige voorwaarde voor het model van de niet verzuilde intermediaatatie tussen sociale bewegingen en politieke partijen, maar niet de enige voorwaarde. Precies omwille van de ambiguïteit in de achterban van de organisaties bevinden we ons momenteel in een periode waarin de keuze tussen het een of het ander moeilijk ligt.

Summary: Membership in Social Organisations and Stable Voting Behaviour

The relationships between the political parties (Christian Democrats, Socialists and Liberals) and the social movements that emerged in the last part of the previous century has been described as a pillarized form of intermediation. The

²⁶ Zie voetnoot nr. 5.

political parties were built on the major cleavages that divided the Belgium society and the links between each organisational network (pillar) and the political party were exclusive, stable, and formal (or structural). In the so-called new social movements, the links with the political parties are specific, unstable, and informal. A vast and stable support for each network party by the majority of the members of the social organisations that belong to each network (or 'world') is one of the conditions for an adequate functioning of the model of pillarized intermediation. Is that condition still met in Flanders after the General Elections of November 24, 1991?

This study, based on a sample of 2,691 Flemish voters, shows strong differences in 'faithful' and stable voting behaviour according to the generation and the kind of involvement in the social organisations (trade unions, health insurance organisations, and Christian Labour Movement). Among the generations that were born after 1945, the proportion of electoral 'movers' is larger than the proportion of voters that remain faithful to their network party. In the generations born before 1945, stable and faithful voting behaviour is still dominant in the three traditional political families. The more involvement in the Christian Labour Movement, the higher the degree of stable voting behaviour in favour of the Christian Democratic Party. A logistic regression analysis with church involvement, age category, urban environment, and several organizational variables shows that membership of social organisations still has a substantial effect on stable voting behaviour. The future of the pillarized model of intermediation is discussed in view of these results.